

A U R A

TIDSKRIFT FÖR AKADEMISKA STUDIER AV NYRELIGIOSITET

Studiet af nye religioner i Danmark: Kortfattet og subjektiv forskningshistorie 1985–2012

Mikael Rothstein

Aura: Tidskrift för akademiska studier av nyreligiositet, Vol. 4 (2012), 46–77.
doi: <https://doi.org/10.31265/aura.482>

De första tio årgångarna, utgivna mellan 2009 och 2018, av *Aura: Tidskrift för akademiska studier av nyreligiositet* (ISSN: 2000-4419) publicerades ursprungligen i tryckt format. Från och med volym 11 (2020), har tidskriften omarbetats till en diamond open access-tidskrift, och har bytt namn till *Aura: Tidskrift för akademiska studier av nyreligiositet* (ISSN: 2703-8122). Samtliga artiklar, redaktionella texter och bokrecensioner från volymerna 1–10 publiceras nu online med open access (Creative Commons BY-SA 4.0 licence) med tillstånd från författarna.

For the first ten volumes, published between 2009 and 2018, *Aura: Tidskrift för akademiska studier av nyreligiositet* (ISSN: 2000-4419) was exclusively available in printed form. Starting with volume 11 (2020), the journal is re-envisioned as a diamond open access journal and will be renamed *Aura: Tidskrift för akademiska studier av nyreligiositet* (ISSN: 2703-8122). All articles, editorials, and reviews from volumes 1–10 are published online in open access form (Creative Commons BY-SA 4.0 licence) with the permission of the author(s).

Studiet af nye religioner i Danmark

Kortfattet og subjektiv forskningshistorie 1985-2012

Mikael Rothstein

Indledning¹

Måske kan interessen for nye religioner i Danmark spores tilbage til pastor Lauritz Minis fra Fyn, som i slutningen af 1700-tallet havde problemer med at få almuens mænd og kvinder til at spise kartofler (dvs. poteter/potatis). Han skriver: ”Hvorledes at få Potatos yndet af Bonden er et Spørgsmål af ikke liden Vanskelighed ... og man kunne måske lettere indføre en ny Religion end at indføre Potatos”.² Ganske vist har spørgsmålet om bøndernes ernæring ingen direkte forbindelse til spørgsmålet om nye religioner, men det fremgår at den omsorgsfulde pastor må have erfaring med hvor vanskeligt det er, at introducere en ny religion. Uanset bøndernes nominelle kristendom er det ikke utænkeligt, at pastor Minis refererer til sine egne missionsbestrebelse. Som bekendt trivedes en stærk folkereligion som uofficiel parallel til kirkens lære lagt op i tiden, så det ville ikke være mærkeligt om en præst fra tiden før verden gik af lave, havde store vanskeligheder med at få sine egne myter og ritualer etableret på just den måde, han selv

---

¹ Alle www-adresser der henvises til i denne artikel var virksomme, og rummede det, de citeres for, pr. 8. juni 2012, da de senest blev besøgt.

² http://www.kartoffelmuseum.dk/kartofflens_historie.htm

fandt for god.

Dramaet om kartofflen oplyser os ikke videre om sagen. Til gengæld er det sikkert og vist, at nutidens nye religioner var et anliggende for pastor Minis' senere åndsfæller (teologer, præster, missionærer) før det blev et forskningsanliggende for religionshistorikere, religionssociologer, folklorister m.v. Studiet af de nye religioner i Danmark tager således udgangspunkt i den samme emancipationskamp, som det humanistiske og samfundsvidenskabelige studie af religion i det hele taget stod overfor i sine tidligste faser: Opgøret med teologien. Desværre blev projektet kun halvt gennemført med det resultat, at studiet af nye religioner i Danmark aldrig er blevet et fælles humanistisk-samfundsvidenskabeligt anliggende, og derfor aldrig har fået den tyngde i den religionshistoriske og religionssociologiske forskning, som der potentielt har været mulighed for. Holdninger, strategier og interesser har helt enkelt være for forskellige.

Studiet af nye religioner er i dag et veletableret internationalt forskningsområde med egne tidsskrifter, egne konferencer, en stadig strøm af stærkt specialiserede publikationer, og egne debatfora på internet. Det er dog ikke et fælles fokus eller en fælles idé, der præger arbejdet. Forskere fra meget forskellige discipliner bidrager, og der er derfor tale om et teori- og metodepluralistisk felt uden entydige strategier og uden fælles faglige ambitioner. Det giver en vis ubalance, for hvad skal man stille op når kun emnet er fælles, mens interesser, metoder, teorier og motivationer i øvrigt er meget forskellige? Noget sammenhængende forskningsmiljø skal man ikke forvente, men derimod et akademisk område eller felt, hvor markante grænsedragninger hører til dagens orden.

Af samme grund er det umuligt at fremstille forskningens historie

og *status quo* objektivt, og da slet ikke i Danmark, så det vil jeg afstå fra at forsøge. Jeg betragter således min egen subjektivitet som en nødvendig dyd: Selv opfatter jeg det alment religionshistoriske i mit arbejde som vigtigere end de aspekter, der specifikt har med denne eller hin nye religion at gøre, og mens jeg gerne inddrager religionssociologiske og antropologiske perspektiver, teorier og metoder i min forskning, fastholder jeg en barriere i forhold til teologien. Andre forskere ser anderledes på tingene, og sådan må det naturligvis være. Man skylder således sine læsere at bekende kulør, og det har jeg hermed gjort.

Læseren bedes i øvrigt bemærke, at jeg i det følgende har svært ved at holde min egen person ude af betragtning, da jeg er den i Danmark der har produceret mest om nye religioner, og arbejdet med stoffet som specialeområde i længst tid. Olav Hammer, der har arbejdet i Danmark siden 2004, og på den måde tilført danske forskning et højt internationalt niveau, indtager med sin store produktion en parallel position, og vil derfor også blive omtalt løbende. Når jeg i det følgende diskuterer studiet af nye religioner i Danmark menes der således forskning udført ved danske forskningsinstitutioner, ikke nødvendigvis forskning udført af danske forskere (selv om der gennemgående vil være sammenfald). Enkelte danske forskere med speciale i nye religioner, som arbejder i udlandet, bør dog nævnes. Det gælder først og fremmest religionshistoriker Jesper Aagaard Petersen, som i dag er ansat ved universitetet i Trondheim, Norge. Han er en af de førende forskere indenfor emneområdet "satanisme", men i kraft af det norske forskningsmiljø, som derfor får æren (jf. bl.a. Aagaard Petersen 2009 og 2011 samt bidrag i Hammer & Rothstein 2012b). En anden religionshistoriker, ph.d.-studerende Tim Rudbøg, som er specialiseret i de euro-amerikanske esoteriske traditioner, teosofien ikke mindst,

arbejder i England (jf. Rudbøg 2012a og 2012b), og Markus Davidsen som er tilknyttet såvel Aarhus Universitet som Universitetet i Leiden, og i øvrigt bor i Holland. Davidsens arbejde er fokuseret på hvad han betegner “fiktionsbaseret religion” (jf. Davidsen 2010 og 2012).

Bemærk endelig, at denne fremstilling ikke dækker alle aspekter, og at diskussionen ikke når ud i ethvert hjørne. Der er tale om subjektive nedslag i materialet. For et overblik over forskning og fagudvikling i det hele taget henvises til Elisabeth Arwecks forskningshistoriske undersøgelse *Researching New Religious Movements. Responses and Redefinitions* fra 2006.

De organisatoriske rammer: Historisk tilbageblik

Studiet af nye religioner og religiøse bevægelser i Danmark har aldrig fulgt et fælles spor. Ganske vist har der gennem de sidste 25 år været gjort forsøg på at fokusere eller samle forskningen, men det er aldrig lykkedes. Dertil har forskellene på interesser og arbejdsmåder helt enkelt været for store. Det vigtigste forsøg på at samle kræfterne bestod i *The Research Network on New Religions* (RENNER), et tværuniversitært, internationalt orienteret projekt, som virkede fra 1994 til 2002. Statens forskningsråd havde afsat midler til studiet af nye religioner, og et humanistisk-samfundsvidenskabeligt netværk af interesserede religionshistorikere og religionssociologer indsendte en ansøgning. Det samme gjorde et teologisk netværk anført af missionæren og apologeten Johannes Aagaard (1928–2007) fra Aarhus Universitet. Aagaard var på daværende tidspunkt en internationalt berygtet modstander af de nye religioner og al deres ugudelige væsen. Forskningsrådet bestemte, at pengene ville blive bevilget under forudsætning af, at vi dannede et fælles projekt. Personligt var jeg imod, men det var min

eneste karrieremulighed. Jeg deltog i arbejdet i hele projektperioden og kan, på godt og ondt, se tilbage på en række møder, seminarer og konferencer som, hvis vi ser bort fra konflikterne, åbnede for ny viden og nye professionelle relationer. Vi kom således meget hurtigt i kontakt med førende forskere, alle religionssociologisk orienterede, og alle med aktier i debatten om de nye religioners status i samfundet. Blandt de vigtigste var Eileen Barker, J. Gordon Melton, James Richardson, Massimo Introvigne og Jean-François Mayer, men ved samme lejlighed blev der knyttet tætte og varige kontakter til kolleger i de andre skandinaviske lande; Ingvild Gilhus, Lisbeth Mikaelsson, Liselotte Frisk, Tore Ahlbäck m.fl. for blot at nævne nogle af dem. RENNERS-projektet førte også til en stribe udgivelser, ikke mindst serien *RENNER Studies on New Religions* (Aarhus Universitetsforlag), hvor flere bind, som skulle vise sig betydningsfulde sidenhen, udkom. Blandt de bind, der løbende refereres til i dag, er *New Age Religion and Globalization* (Rothstein 2001) og *New Religions and Globalization* (Geertz et al. 2008, som udkom med hele syv års forsinkelse). Man kan få et klart overblik over hele serien på forlagets hjemmeside.³ En mindre prætentios, men dog succesfuld bogserie, blev lanceret i samarbejde med forlaget Gyldendal i København, *Gyldendal: Nye religioner*, hvilket gav en vis balance i forholdet mellem faglitteraturen om nye religioner og den teologiske propaganda som flød lystigt fra apologetiske kirkefolk. Endelig udkom en lille bog om metode i studiet af nye religioner redigeret af Margit Warburg. Også dén udgivelse var helliget

---

³ Se "RENNER studies on new religions" på: <http://da.unipress.dk/bogserier/renner-studies-on-new-religions/>

den tværfaglige økumeni, og lod apologetisk missionsteologi figurere på linje med religionshistorie og religionssociologi (Warburg 1995).

RENNER-projektet gav mig smør på brødet, men ikke uden dårlig samvittighed. Jeg anser det således for en fatal fejldisponering, at religionsforskere på den måde kom til at legitimere missionsteologi som videnskab, og *anti-* eller *counter-cult* organisationen, *Dialogcentret*, som blev ledet af Johannes Aagaard, som indirekte samarbejdspartner. *Dialogcentret* virkede således i nøje symbiose med Institut for Missionsteologi, herunder *Center for Nyreligiøse Studier*, ved Aarhus Universitet, hvor Aagaard var ansat, og RENNER-samarbejdet var derfor bygget på fundamentale paradokser. RENNERs ledelse (som jeg ikke var en del af selv om jeg administrerede projektbeskrivelse og ansøgning; man skulle være fastansat og jeg var kun stipendiat) talte om “den danske idé” som udtryk for en særlig respekt og tolerance forskellige positioner imellem, men det var ren retorik (jf. Pade 1999:8). Gennem årene er jeg således kun blevet bestyrket i min skepsis overfor teologien, og af samme grund deltog jeg ikke i det stort anlagte satsningsområde, *Religion i det 21. Århundrede*, som Københavns Universitet lancerede som et tværfakultært projekt over en fireårig periode fra 2003 – det næste større projekt, som i princippet kunne have rummet de nye religioner. Her gjorde religionssociologer og teologer nok engang fælles sag, hvilket kom til at tegne hele projektets profil. Religionshistorikere var kun perifert deltagende. Hvad man har drøftet ved møder og seminarer ved jeg af gode grunde ikke, men ud af 37 bogudgivelser kom ikke én til at handle om nye religioner. Retfærdigvis skal det siges, at jeg var blevet tilbudt en bevilling til en indsats på området (jeg skulle stå for et seminar og en efterfølgende publikation), men jeg afslog af ovennævnte grunde. Den største danske forskningssatsning på religionsområ-

det nogen sinde kom således aldrig til at vedrøre nye religioner, selv om projektet, som man forstår, påtog sig af afdække religion i det 21. århundrede, en periode som ellers har været storleverandør af nye religioner, såvel som banebrydende international forskning. Den samme kreds af religionssociologer, jurister og teologer er i foråret 2012 (dvs. skrivende stund) ved at udvikle en nyt projekt under overskriften "Fremtidens danske religionsmodel". Formuleringen peger primært på en interesse for det kristne og folkekirkelige, men implicerer formentlig også hele den juridiske baggrund for statens administration af religion i Danmark. Man må således formode, at nye religioner i den forbindelse vil blive tematiseret teologisk, juridisk og sociologisk, men jeg kender ikke de nøjere planer for projektet.⁴

Det eneste organiserede samarbejde på dansk grund i dag, som også dækker emneområdet nye religioner, gennemføres i ideologisk (men ikke organisatorisk) forlængelse af *Religion i det 21. Århundrede*, dvs. i fuld fordragelighed med missionerende kristendom, ved *Center for Samtidsreligion* ved Aarhus Universitet, hvor man ikke sondrer mellem forskning i videnskabens tjeneste og protestantisk mission. *Center for Samtidsreligion*, som historisk må betragtes som en tværfaglig og derfor reformuleret videreudvikling af Johannes Aagaards projekt med at kortlægge "det nyreligiøse Danmark", er, som *Religion i det 21. Århundrede* var det, altovervejende et teologisk-religionssociologisk samarbejde, hvis fokus er demografisk og sociologisk registrering

---

⁴ Udviklingen af dette projekt hænger helt givet sammen med den aktuelle politiske udvikling i Danmark, hvor kirkeministeren bl.a. ønsker at reformere kirkeordningen, idet forbindelserne mellem centrale kirkefolk, kirkeretsforskere og religionssociologer er tætte.

i højere grad end monografisk og komparativ analyse. I et præsentationshæfte fra centeret (uden årstal, men formentlig fra 2011) hedder det således i indledningen (s. 4):

Nogle af de spørgsmål og emner, der har været forsket i, har fx været, hvor mange religioner findes i Danmark? Hvor ligger de placeret (i byer eller på landet)? Hvor mange personer er tilknyttet de forskellige religioner, og er der forskellige grader af medlemskaber i grupperne? Hvordan organiserer de sig? Hvordan finansierer de deres aktiviteter? Og vigtigst af alt: Er der noget, der i de senere år har forandret sig, og er der mulighed for at spotte helt nye tendenser og 'trends' indenfor religionernes verden i dag?

Interessen orienterer sig således også mod det deskriptive snarere end det analytiske, og ønsker man elementære data i form af tal, adresser m.v. er centerets hjemmeside en udmærket ressource. I øvrigt retter interessen sig altovervejende mod forandringer i det kristne kulturmiljø, herunder udviklingen i "kirkelivet" og i de brede, folkelige lags religiøse interesser og om religion blandt danske indvandrere. Det er tydeligt at pilen som regel peger indad, mod det kristne. De egentlige nye religioner har ingen central placering i centerets aktiviteter, så vidt jeg kan vurdere. *Forlaget Univers*, som eksisterer i tæt forbindelse med *Center for Samtidsreligion*, har således kun udgivet to bøger om nye religioner ud af 25, siden forlaget blev grundlagt i 2004 (nemlig Ahlin 2007 og Dybdal-Pedersen 2005), begge altovervejende deskriptive. I det hele taget ser det ud til, at de teologiske og sociologiske interesser følger det, der dominerer i samfundet, og at den noget eksotiske interesse for mærkelige minoriteter er blevet afløst af en fornyet interesse for det store flertal, de store minoriteter (helt konkret muslimske og buddhistiske indvandremiljøer), og at studiet af "os selv" er kommet i

centrum. Det forklarer også hvad jeg oplever som en vigende interesse for religionshistoriens eksotiske emner. Der har sneget sig en narcissistisk tendens ind i dele af dansk religionsforskning. Selv om jeg selv var med til at introducere studiet af nye religioner, og dermed studiet af ”os selv” (jeg var den først magister der specialiserede sig i emnet, i mit tilfælde Transcendental Meditation i en upubliceret afhandling fra 1989), mener jeg således, at religionshistorisk forskning i dag bør forstærke sin traditionelle interesse for det eksotiske, og betone undersøgelser af det meget gamle og det meget fremmede som afbalancerende modvægt til de mange studier af det danske (hvilket jeg da også forsøger på selv). Vi savner således meget stærkt studier af nye religioner i fortiden og i fjerne kulturer. Arbejdet ved *Center for Samtidsreligion* er i øvrigt opsummeret i en slags festskrift til missionæren og missionsteologen, den tidligere direktør for Det Lutherske Verdensforbund, Viggo Mortensen, som gennem en årrække har været centerets leder (Thomsen og Borup 2012). Supplerende bør det måske nævnes, at ingen religionsforskere overhovedet er tilknyttet *Videns- og Forskningscenter for Alternativ Behandling*, som er en statsfinansieret institution under Ministeriet for Sundhed og Forebyggelse. Eftersom centerets virke involverer en lang række terapi- og behandlingsformer som typisk klassificeres som ”New Age”-fænomener, kan fraværet af religionsfaglig ekspertise undre, men perspektivet er nærmest entydigt lægevidenskabeligt.⁵

Det er trist at konstatere, men bortset fra det, der er nævnt i det forgående, er der ingen fora for samarbejde vedrørende nye religioner

---

⁵ jf. <http://www.vifab.dk>

i Danmark. I det omfang forskningen lever skyldes det altså ikke en fokuseret og velfinansieret indsats, men snarere individuelle forskeres spredte virke og lejlighedsvis samarbejde. Helt overordnet må vi konstatere, at antallet af forskere med interesse for nye religioner er meget lille i Danmark, og at der lige nu ikke er tegn på forandring. Måske kan AURA bruges som en slags barometer for den danske interesse: Der er (indtil nærværende udgave) udkommet tre numre. Samlet er det blevet til 13 artikler. Heraf er tre skrevet af danskere, alle religionshistorikere, men kun én af dem har fast ansættelse ved et universitet. De to andre har andet arbejde og kan derfor ikke hellige sig forskning på fuld tid. De danske bidrag til hhv. *Nova Religio* og *The International Journal for the Study of New Religions* (IJSNR) har samme karakter. Når forskere ved danske universiteter bidrager, er det som regel med artikler om modernitet, globalisering, kulturmøde m.v. Så vidt jeg ved er det kun Olav Hammer og undertegnede, som løbende publicerer om nye religioner (mere herom nedenfor).⁶

Hvad angår mit eget arbejde har ambitionen i første omgang været todelt: Dels har jeg bidraget til en elementær kortlægning af de nye religioner gennem etnografisk prægede beskrivelser med religionshistorisk fokus, dels har jeg fremlagt en lang række religionsfænomnologiske analyser af mytologiske, rituelle og ikonografiske temaer. Det samme gælder Olav Hammer, hvis arbejde dog i højere grad end mit eget også har betonet det rent historiske, ikke mindst spørgsmålet om Europas esoterisk-okkulte traditioners forplantning ind i den moderne

---

⁶ Olav Hammers bibliografi kan ses på: <http://www.sdu.dk/ansat/ohammer> og min egen på: <http://tors.ku.dk/ansattel?id=43304&f=3&vis=medarbejder#> [klik "Publikationer" > "årstal"]

New Age-religion, og dermed disse forestillingers videre idehistoriske færd, især til USA. Sidenhen har jeg forsøgt at identificere nye religioner i helt andre samfund (jf. f.eks. Rothstein 2011; 2011a), mens Olav Hammer har arbejdet med analyser af religiøs innovation i fortiden (jf. Hammer 2009 og Lewis & Hammer 2007).⁷

Politik

Debatten om nye religioner i 1990'erne har sat sig et markant spor i Danmark. Som et led i de diskussioner RENNEM-projektet førte med sig, blev den danske model for statens godkendelse af trossamfund med henblik på skattebegunstigelse og vielsesbemyndigelse debatteret. På det tidspunkt var Københavns biskop, en folkekirkelig embedsmand, ministeriets officielle konsulent i spørgsmål om andre religioner, men som konsekvens af en øget forståelse af ikke mindst de nye religioner, ændrede man i 1998 praksis og nedsatte et særligt fagkyndigt udvalg i stedet. En religionshistoriker, Armin W. Geertz, og en religionssociolog, Ole Riis (som i dag arbejder i Norge), kom til at sidde i udvalget sammen med en jurist og en kirkehistoriker. Ole Riis blev senere udskiftet med en anden religionssociolog, Margit Warburg, som stadig sidder i udvalget, ligesom Armin W. Geertz, som fra starten har været formand. Udvalget arbejder på et grundlag som medlemmerne selv har formuleret, men det er justitsministeren som træffer afgørelser. Der vil næppe herske religionsfaglig enighed om dette grundlag, men på det principielle plan må det anses for et afgørende fremskridt, at denne

---

⁷ Se også vores fælles afsnit i Gyldendals Religionshistorie, jf.(?) Hammer og Rothstein 2011.

type rådgivningsopgaver er frataget majoritetsreligionens repræsentant og overført til sagkundskaben.⁸ I praksis er der dog ingen offentlig interesse for udvalgets arbejde.

I modsætning til andre lande, herunder Sverige og Norge, har der aldrig været nedsat kommissioner i Danmark til udredningen af forhold vedrørende nye religioner. Man kan vel sige, at det officielle Danmark føler at sagerne ligger godt hvor de ligger, og at der ikke er grund til at gøre yderligere. Ganske vist har enkelte politikere i tidens løb fremført eksistensen af nye religioner som et problem, og ganske vist har religionsforskere (nemlig Dorthe Refslund Christensen og undertegnede) været omtalt som farlige og samfundsundergravende fra folketingets talerstol af højreorienterede politikere fordi vi studerede bl.a. Scientology, og ikke kunne bekræfte de kirkelige apologeters postuler.⁹ Uanset Dialogcentrets forsøg på at rejse en diskussion frem til Johannes Aagaards død, hvorefter organisationen gradvis opløstes, er de nye religioner således forblevet perifere i samfundsdebatten. Sandt nok var der ofte ballade op gennem 1990'erne, men slet ikke i det omfang man har set det i andre europæiske lande, og gennem de seneste ti år er debatten nærmest forstummet helt. Det er meget sjældent

---

⁸ Udvalgets arbejdsgrundlag (6. rev. udgave pr. august 2011) kan ses på: http://www.familiestyrelsen.dk/fileadmin/user_upload/Trossamfund/Vejledende_retningslinjer_trossamfund.pdf. For en kritisk kommentar, se f.eks. Tim Jensens diskussion: <http://teo.au.dk/csr/rel-aarbog10/tj/> I øvrigt er Margit Warburg, som altså har sæde i udvalget, den gennemgående figur i alle de ovenfor nævnte projekter (RENNER, Religion i det 21. Århundrede og projektet vedr. "en ny religionsmodel" for Danmark).

⁹ Dorthe Refslund Christensen har sidenhen forladt emneområdet religion til fordel for en bredere interesse for populærkultur, oplevelsesøkonomi m.v. og er i dag ansat på Institut for Æstetik og Kommunikation, Århus Universitet.

at de nye religioner når medierne i dag. Heller ikke i tiden omkring årtusindskiftet, hvor man med en vis ret kunne forvente millenaristisk prægede excesser, skete der det mindste. Jeg og min kollega Tim Jensen var i kortvarig kontakt med Politiets Efterretningstjeneste (PET) med henblik på præventive sonderinger, men alt var ganske fredeligt. I praksis blev den kritiske interesse for de nye religioner i perioden fra sidst i 1990'erne og frem, erstattet af en tiltagende bekymring over islam – en udvikling som gik hånd i hånd med en voksende protestantisk præget, nationalistisk selvhævdelse anført af Dansk Folkeparti, som gennem ti år dannede det parlamentariske grundlag for en højreregering. Et meget stort antal danske forskere har således studeret islam i Danmark og andre lande, og gør det stadigvæk, og mens bevillingerne til islamforskning er store, er der mig bekendt ikke er givet penge til studiet af nye religioner i mange år. Det er enkelt at konstatere, at de politiske tendenser har direkte betydning for hvad der forskes i, og hvordan bevillingerne flyder.

Det er altså ikke kun på forskningsfronten de nye religioner flyver lavt. Efter ca. 20 år med løbende deltagelse i medierne kan jeg således konstatere, at den samfundsmæssige interesse for emnet aldrig har været mindre. Indenfor de seneste fem år har jeg således kun modtaget enkelte henvendelser om nye religioner fra journalister og journaliststuderende, som ellers plejer at stå i kø: Den republikanske præsidentkandidat ved det amerikanske valg i 2012, Mitt Romney, er mormon, og jeg er blevet spurgt om en række ting desangående, og da stifteren af computerfirmaet Apple, Steve Jobs, døde i oktober 2011, førte den store virak omkring hans person og begejstringen for Apples produkter, til spørgsmål om hvorvidt der i realiteten var tale om en sekt, og om Jobs var en slags sektleder. Ellers ingenting – selv om Scientologys

hovedcenter for Europa og Afrika ligger midt i København! Heller ikke da den kristne sekt, Faderhuset, i 2007 gav anledning til voldsomme konflikter i København, viste medierne nogen synderlig interesse for en faglig analyse, selv om en række politiske forhold i høj grad kunne forklares med henvisning til bevægelsens mytologi og praksis (jf. Rothstein 2009).¹⁰

Afmatningen i offentligheden har altså, som forventeligt, nøje sammenhæng med afmatningen i forskningen og omvendt. Kun de ganske få forskere, som ud fra helt generelle religionshistoriske og religionssociologiske interesser betragter nye religioner som et vigtigt forskningsfelt, har fastholdt et fokus på emnet. Der er således meget stor forskel på den opportunistiske interesse for fænomenet, som f.eks. RENNER-samarbejdet var udtryk for, og den ensomme beskæftigelse med en eller anden ny religions myter og ritualer, som nu er blevet sjælden. Man må konstatere, at studiet af nye religioner i Danmark i dag, altovervejende figurerer på linje med studiet af hittitisk religion, kejserkult i Rom, ikonografi på Bali eller forholdet mellem ritual og retorik, dvs. emner, som aldrig kan motivere til faglige massemøder eller større kollektive satsninger. Og sådan må det være. Forskningsemners popularitet er i højeste grad et samfundsbestemt forhold, og de nye

---

¹⁰ I september 2012, da denne artikel for længst var afleveret til redaktionen, døde stifteren af Unification Church Sun Myung Moon. I den anledning kom journalisterne på banen igen: Jeg fik en række henvendelser vedr. Moon og hans religion, men vigtigere, så ville man vide hvad der egentlig er blevet af de mange sekter og bevægelser, som var hyppigt omtalt i medierne i 1980'erne og 1990'erne. Interessen var således retrospektiv, og forårsaget af en gammel kendings død. Nogen interesse for forholdene idag mærkede jeg ikke.

religioners rolle som dominerende tema havde sin tid. Det afgørende er, at emnet overlever som et integreret element i religionshistorien, ikke for dets egen skyld, men for fagets. Nye religioner fylder så meget i religionshistorien, og er så vigtige for menneskehedens samlede religionsproduktion, at vi som forskere helt enkelt er forpligtet på emnet. Det viser sig overalt og til alle tider, i og udenfor de store traditioner, af og til med resulterende kraft, andre gange diskret – men altid som en afgørende faktor i det samlede billede, vi forsøger at beskrive og forstå: Menneskers aldrig svigtende evne til at producere religion.

De vigtigste udgivelser

Da min egen bog, *Gud er blå. De nye religiøse bevægelser*, udkom i 1991 var den den første af sin slags (Rothstein 1991). Den solgte over forventning, alt i alt omkring 10.000 eksemplarer, udkom i flere udgaver og blev endda oversat og bearbejdet m.h.p. det svenske marked. Da jeg ti år senere, i 2001, udgav *Gud er (stadig) blå* (Rothstein 2001), var interessen minimal. Ingen anmeldelser, ingen omtale, få læsere. Bogens første oplag på 800 eksemplarer blev det eneste. Det frustrerede mig, for det er en langt bedre bog end den første, men islam havde overtaget rollen som den religion alle nød at frygte, så nu var det andre forskere der kunne profitere. Begge bøger har dog dannet grundlag for den senere debat, og selv om mine tekster er blevet betragtet med stor skepsis i teologiske kredse, så er de ikke blevet ignoreret. Det samme gælder Olav Hammers bog om New Age-religion, der efter nogle succesfulde år i Sverige blev oversat til dansk i 1997 under titlen *På jagt efter helheden*. Hvor jeg selv fokuserede på egentlige organisationer, lagde Hammer vægt på den ikke-institutionaliserede religiøse interesse, og dens rødder i euroamerikansk esoterik og okkultisme. Det

hører med til historien, at Hammers bog, over ca. 15 år, har haft et samlet salg på ca. 25.000 eksemplarer i Sverige, mens salget af den danske udgave aldrig har oversteget nogle få hundrede eksemplarer. Den første udgivelse i Danmark om nye religioner var imidlertid skandinavisk, nemlig i form af et temanummer af tidsskriftet *Chaos* (nr. 12) som udkom i 1989. Her bidrager fire danske (sammen med svenske og norske) forskere med vidt forskellige emner, endda på måder der var fornyende og anderledes i forhold til hvad der i samme periode skete i det, der var ved at vokse frem som "NRM studies". *Chaos*-bidragene var nemlig komparativt anlagt, og krydsede over historiske epoker. Morten Warminds artikel om "holdninger til nyreligiøse i fortid og nutid" var en slags gennembrud, der dokumenterede hvad vi allerede vidste, nemlig at den religiøse (*in casu* protestantiske) kampagne mod de nye og afvigende religioner, havde dybe historiske rødder og i grunden ikke var overraskende (jf. Warmind 1989).

Størst opmærksomhed internationalt fik RENNERS bogserie som allerede er omtalt. I perioden 1995 til 2008 udkom således otte bind, som på forskellig vis demonstrerede netværkets mærkelige blanding af høj videnskabelig faglighed og ubrugelig apologetik. Bøgerne følger ikke noget egentligt mønster, men afslører, at den danske repræsentation var mådelig selv om Danmark dannede ramme om arbejdet. Et af bindene har en enkelt forfatter (nemlig Rothstein 1996), mens resten er antologier, og ser vi på disse syv bøger står danske forfattere for kun elleve videnskabelige kapitler ud af 79, dvs. 8,7%. Læg hertil, at de danske bidrag fordeler sig på meget få personer, hvoraf én (Margit Warburg) tegner sig for de fem. På samme måde var det de samme få individer der redigerede bindene, herunder to repræsentanter for det apologetiske, missionsteologiske projekt. På lokalt plan var REN-

NERs samarbejde med Gyldendal ikke prangende, men der udkom en stribe bøger som nåede den ønskede læserkreds, nemlig “den almindeligt interesserede læser”, herunder journalister, gymnasielærere m.v. Bøgerne er ret forskellige, men samlet set behandlede de emner af almindelig interesse for offentligheden. Vigtigst var Dorthe Refslund Christensens *Scientology - fra terapi til religion* (1997) der som den første af sin slags gør rede for trossystemets kringelkroge, på et tidspunkt hvor Scientology var stærkt omdiskuteret i offentligheden, og hvor den apologetiske propaganda ellers satte dagsordenen. Helle Hinges bog om Jes Bertelsen, leder og inspirator af et betydningsfuldt New Age-præget interessefællesskab, *Jes Bertelsen-bevægelsen - New Age på dansk* (1995), blev også læst med en vis interesse, ligesom min egen *UFOer og rumvæsener - Myten om de flyvende tallerkener* (Rothstein 2000) som anlægger et religionshistorisk perspektiv på UFO-forestillinger, religioner som tematiserer sådanne forestillinger som noget centralt m.v. (bogen udkom også på svensk og italiensk). Armin W. Geertz og Ole Riis skrev og redigerede en fjerde bog i serien; *Gennem regnbuefarvede briller - studiet af nye religiøse bevægelser* (1999), som opsummerer de vigtigste teoretiske og metodiske positioner i hhv. det religionshistoriske, religionssociologiske og teologiske studie af nye religioner, idet man bad en repræsentant fra hvert fag om at kommentere den samme kilde (et ikonografisk produkt med eskatologisk betoning fra *The Family*). Jeg selv dækkede det religionshistoriske, Morten Warmind det religionssociologiske, og Helge Kjær Nielsen teologien. Tanken var igen fagøkumenisk, men sådan blev det aldrig. RENNER-projektet kom, som allerede anført, til at illustrere flere forskelle end ligheder. Den sidste bog i serien var skrevet af arkivaren ved Johannes Aagaards materialesamling, “Guruteket”, Mikkel Pade.

Bogen *Nye religiøse bevægelser i Danmark*, er en hæderlig fremstilling, som dog bærer umiskendeligt præg af sin forbindelse til den apologetiske teologi (Pade 1999). I øvrigt rummer serien en bog baseret på et speciale fra Aarhus Universitet af Lise Debel Christensens om etik i New Age-sammenhænge (1996). Herefter udkom der ingen bøger om nye religioner i meget lang tid, idet lidt undervisningslitteratur skrevet af præster eller kirkeligt orienterede skolelærere ikke behøver omtale.

I 2012 og 2013 udkommer så to bøger i den tungere ende af skalaen rettet mod et internationalt publikum, begge med Olav Hammer og undertegnede som redaktører og medforfattere. I bestræbelserne på at fastholde et højt niveau i studiet af nye religioner, har vi sammensat en antologi som dels skal opsummere den internationale forskning, dels tilbyde analytiske perspektiver som både konsoliderer og fornyer det religionshistoriske og religionssociologiske arbejde med nye religioner. Bogen udgives af Cambridge University Press og har fået titlen *The Cambridge Companion to New Religious Movements* (330 sider). Den type antologi er naturligvis set før, men ikke med det samme perspektiv. Bemærkelsesværdigt er det i den forbindelse, at David Bromley, en førende religionssociolog, i sit kapitel efterlyser komparative og historiske undersøgelser, der når ud over nutiden og den euroamerikanske scene, to perspektiver der er indlysende for religionshistorisk arbejdende forskere, men som sandt nok ikke er manifesteret stærkt i "NRM-studies" som sådan. Den nye bog peger imidlertid i den retning, og i øvrigt har danske forskere og forskningsinitiativer gjort det samme for længe siden jf. Bilde & Rothstein 1999, hvor en række skandinaviske forfattere bidrager med komparative analyse af nye religioner i fortid og nutid. Endvidere betoner jeg sammen med Olav Hammer vigtigheden af tekststudier, også i undersøgelser af nye reli-

gioner (Hammer & Rothstein 2012b). Samtidig udgiver vi den første antologi nogen sinde om den vigtigste religiøse strømning i nyere tid, nemlig teosofien. Også i den forbindelse har vi samlet nogle af fagets bedste, og vi håber dermed at have skabt et overblik over udviklingen fra *Teosofisk Samfund* og frem, som ellers har været vanskeligt at etablere. Bogen udkommer i serien "Brill Handbooks on Contemporary Religion", og har fået titlen *Handbook in the Theosophical Current* (Hammer & Rothstein 2013, ca. 525 sider). Ved at tematisere udviklingen i teosofien gennem nedslag i en lang række vigtige historiske og sociale, herunder organisatoriske, eksempler, indkredser kapitlerne en af euroamerikansk religionshistories moderne hjørnesteen, og viser hvordan en ny religion (*Teosofisk Samfund* blev grundlagt i 1875) med forbløffende effektivitet opsummerede og videreudviklede allerede eksisterende forestillinger, og hvordan disse forestillingers virkningshistorie frem til i dag siden forløb. Bidragene fra Danmark begrænser sig til vores egne (idet nok en dansker, Tim Rudbøg, også bidrager med to kapitler). Disse bøger ligger i forlængelse af Olav Hammers og mit fælles kapitel om nye religioner i *Gyldendals Religionshistorie* (3. udgave, Hammer & Rothstein 2011), og Hammers behandling af de euroamerikanske esoterisk-okkulte traditioner i samme værk (Hammer 2011). *Gyldendals Religionshistorie* (som jeg har redigeret sammen med Tim Jensen og Jørgen Podemann Sørensen), havde således også i første udgave, fra 1994, en længere sektion om nye religioner (Jensen et al. 1994:530-584, v. undertegnede, og antropologen Inger Sjørlev om *candomblé*), og det samme gælder *Politikens håndbog i verdens religioner* (som jeg også har redigeret) fra 2000 (i begge tilfælde med undertegnede som forfatter til kapitlerne om nye religioner, idet Morten Warmind og Margit Warburg bidrog med kapitler om hhv. *ahmadiyya*

islam og *baha'i*). Det nye er altså ikke at stofområdet medtages, men at den faglige tilgang til emnet er blevet nuanceret og udviklet, dvs. indarbejdet i det religionshistoriske stof som sådan, jf. den seneste udgave af *Gyldendals Religionshistorie* (2011:717-744). Dansk forskning er løbende repræsenteret i internationale antologier om nye religioner, men det er med de samme forfattere som allerede er nævnt.

Gennem årene har danske forskere med særlig succes bidraget til studiet af Scientology. Med udgangspunkt i religionssociologen Merethe Sundby-Sørensen (1942-1997) studier af danske scientologer, som hun påbegyndte i 1986, fortsatte hendes kollega Peter B. Andersen arbejdet som har udviklet sig til et projekt der, med varierende intensitet, kører på sit tredje årti. Projektet har givet flere yngre religionssociologer mulighed for at publicere, men nogen egentlig forskergruppe er aldrig blevet dannet. På den religionshistoriske front har Dorthe Refslund Christensen og jeg selv bidraget med analyser af kosmologier, hagiografi, rituelle systemer m.v. Disse resultater er blevet publiceret internationalt og indgår som helt centrale studier af Scientology hvoraf en del kan læses i James Lewis' antologi om Scientology (Lewis 2009). Også i mit og Olav Hammers kapitel om nye religioner i *Gyldendals Religionshistorie* (2011:717-733) er Scientology en gennemgående *case*. I det hele taget er det på artikel- og kapitelfronten, at danske forskere har lagt de vigtigste bidrag, ikke mindst i internationale antologier. Men antallet af forskere har som sagt været få.

Den ubetinget største sejr for studiet af nye religioner i Danmark består efter min mening i de sammenhænge, hvor det er lykkedes at få emneområdet – dvs. nye religioner – integreret i religionshistorien som sådan, jf. omtalen af de to store håndbøger ovenfor (Rothstein 2000; Jensen et al. 1994 og 2011). Ganske vist opererer vi ofte under

overskriften “nye religioner”, men det er kun som betegnelse for det detail-emne, der studeres. De nye religioner er en del af den religionshistoriske forskning i det hele taget, og de nye religioner indgår i komparative undersøgelser på linje med alle andre religioner. Vi har også oplevet en eksplicit overlapning mellem studiet af nye religioner i fortid og nutid. Sammen med Per Bilde har jeg som sagt udgivet en bog under just denne overskrift, og i 2001 udgav Bilde en bog om kristendommens opståen, *En religion bliver til*, hvori han bl.a. benytter teorier om nutidens nye religioner i sin analyse (Bilde 2001). Bilde er fortsat ad dette spor, og i 2011 kom nok en bog, denne gang om Jesus, hvor en række perspektiveringer også når nutidens sektledere m.v. Som sådan har en udpræget oldtidsforsker bidraget betydningsfuldt til studiet af nye religioner og været med til at fastholde, at “nye religioner” ikke kun er et samtidsfænomen, men helt indlysende et fænomen der må og skal studeres historisk, sådan som jeg selv ofte har fremhævet det, bl.a. i *Gud er (stadig) blå* (Rothstein 2001). I det hele taget er det vigtigt at huske på, at studiet af f.eks. tidlig islam, tidlig buddhisme, tidlig kristendom og tidlig sikhisme, for blot at nævne nogle få eksempler, i sig selv er studier af nye religioner, og at traditionelle religionshistoriske studier derfor, *de facto* og uden at nogen overvejer det, meget ofte er en form for “NRM-studies” af største komparative værdi. Antologien *Den gamle nyreligiøsitet* (Bucharadt & Böwadt 2003) bevægede sig et skridt i denne retning, men stadig uden at fange an blandt danske religionsforskere. Bildes arbejde har senest inspireret mig selv til en større artikel om Jesus som sektleder, hvor jeg systematisk viser hvordan Jesus deler en lang række træk med sine nutidige kolleger, en undersøgelse som i sig selv demonstrerer hvordan studiet af nye religioner udmærket kan være historisk-filologisk anlagt, og hvordan komparativ analyse

bringer nyt (Rothstein 2012). Med ansættelsen af Olav Hammer ved Syddansk Universitet, Odense i 2004 fik dette diakrone perspektiv en solid konsolidering, idet Hammers arbejde netop rodfæster studiet af nutidens religiøse innovationer i historien. Hammers studier af New Age religion står helt centralt i forskningen, ikke mindst med bogen *Claiming Knowledge* (Hammer 2001), men på længere sigt er det utvivlsomt hans fastholdelse af emnet som en del af den almindelige religionshistorie, der vil få betydning. Hammers internationale udgivelser udmærker sig således ved et konsekvent greb i historien som den klare forudsætning for enhver samtidsanalyse. Dette perspektiv kan ikke understreges tilstrækkeligt.¹¹ Det bør også bemærkes, at Olav Hammers forbilledlige indsats som redaktør reelt har muliggjort og promoveret forskere fra hele verden. Dette kan vel betragtes som et relevant *spin off* af en dansk forsknings- og formidlingsindsats. I redaktionelt samarbejde med Henrik Bogdan (fra Universitetet i Göteborg), har han således nok et bind under forberedelse, denne gang et omfattende bind om esoterik og okkultisme i Skandinavien.

I øvrigt kan jeg komme på følgende: I Århus stod René Dybdal-Petersen indtil for nylig (han forlod Aarhus Universitet i forsommeren 2012) for et altovervejende deskriptivt og registrerende arbejde, hvor nye religioner indgik i bredere demografisk-sociologiske undersøgelser, Lars Ahlin studerer New Age-forestillinger i sociologisk perspektiv

---

¹¹ Pointen med at behandle nye religioner efter den samme religionshistoriske model som alle andre religioner er dog ikke afgrænset til religionshistorikere i Danmark. Ikke mindst i Norge er det en almindelig fremgangsmåde, hvor især Ingvild Gilhus har stimuleret den forskningsmæssige koblingen fra oldtid til nutid mens Lisbeth Mikaelsson har fremhævet vigtige innovationer i kirke og kristendom.

som en del af en bredere religionssociologisk interesse for religion i de vestlige samfund, og Marcus Davidsens Ph.d.-projekt, som mig bekendt er det eneste der aktuelt vedrører nye religioner, undersøger *fiction*-baserede religioner (jf. henvisningerne ovenfor). Davidsen har dog en bredere interesse, og er også interesseret i New Age-religion i bred forstand.

Det, der ellers kommer nærmest, er Kirstine Munks Ph.d.-afhandling fra 2007, udarbejdet ved Syddansk Universitet, Odense, om astrologi i den moderne verden.¹² Vistnok det første om nye religioner (i en eller anden forstand) siden Dorthe Refslund Christensens Ph.d.-afhandling om Scientology fra 1999, som i øvrigt var den første siden min egen fra 1993 (udgivet som Rothstein 1996).¹³ Sammesteds (dvs. ved Syddansk Universitet i Odense) er Olav Hammer optaget af Europas okkult-esoteriske traditioner, nye religioner og New Age i bred forstand, ofte i idehistorisk perspektiv, Britt Istoft har viet religiøse aspekter af *fantasy*-litteratur og film og såkaldt neo-paganisme lejlighedsvis opmærksomhed (Istoft 2010), Annika Hvithamar har i et enkelt kapitel set nærmere på Jehovas Vidner (Hvithamar 2007), og Mikael Aktor har undersøgt forhold vedrørende Soka Gakkai (Aktor 2011). Bortset fra Olav Hammer er der dog ingen af disse forskere,

---

¹² Afhandlingen er pt. under udgivelse hos Equinox (London) med titlen *Signs of the Times: Why do Modern People use Astrology?* Afhandlingen er opsummeret i en artikel i AURA jf. Munk 2009. Fra foråret 2012 har Kirstine Munk været tilknyttet Dansk Folkemindesamling, uden dog at forfølge emnet nye religioner m.v.

¹³ Et resumé af Dorthe Refslund Christensens kognitionsteoretisk baserede afhandling *Rethinking Scientology: Cognition and Representation in Religion, Therapy and Soteriology* (som desværre ikke er blevet udgivet), efterfulgt af en replik v. Jeppe Sinding Jensen, findes i *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* nr. 36, 2000:37-52.

som har nye religioner som specialeområde, og man kan derfor ikke regne med, at det arbejde, der er nævnt her, vil blive fulgt op i større stil.

I København fortsætter religionssociologen Peter B. Andersen sit altovervejende statistiske undersøgelse af Scientology, selv om andet arbejde betyder, at fremdriften sker med store mellemrum (Andersen har i perioden 2012-2015 orlov fra sin stilling), og jeg selv mit ganske brede spektrerede religionshistoriske studie af emnet, dels i form af monografiske undersøgelser fra det euroamerikanske kulturområde, men også under eksotiske himmelstrøg, dels på et tematisk eller komparativt plan. I dette arbejde har jeg introduceret spørgsmålet om nye religioner i en mere antropologisk og etnografisk kontekst, i det jeg bl.a. undersøger religiøs innovation på Hawai'i (Rothstein 2011a) og blandt jægere og samlere på Borneo, senest i sidste nummer af AURA (Rothstein 2011). Dermed har studiet af nye religioner fået et videre geografisk og antropologisk perspektiv og forbinder sig til de meget afgørende undersøgelser af f.eks. cargo-religionerne i Ny Guinea, Melanesien og nye religioner udenfor den euroamerikanske kontekst i det hele taget, en kobling jeg allerede tilstræbte i *Politikens bog om verdens religioner* (Rothstein 2000), som prægede første udgave af *Gyldendals Religionshistorie* (1994), og som er fortsat i kapitlet af Hammer og Rothstein i den nye udgave af samme værk fra 2011. Det er dog aldrig lykkedes at sprede dette perspektiv blandt danske forskere, men i Norge har man grundigt forfulgt emnet gennem målrettede undersøgelser af de innovative elementer i samisk religion. Det er heller ikke lykkedes at inspirere til dybere teoretiske refleksioner over selve temaet "religiøs innovation" (jf. de strategiske forsøg i Rothstein 2001, se dog indledningen til Hammer & Rothstein 2012b).

Morten Warmind vier af og til studiet af de danske “ase-troende” og *ahmadiyya* religionssociologisk opmærksomhed, mens Margit Warburg har afsluttet sit mangeårige religionssociologiske arbejde med *baha’i*, som hun bl.a. har studeret som ny, globaliseret religion (Warburg 2006). Enkelte yngre forskere uden varig ansættelse ved en forskningsinstitution har bidraget med gode og interessante undersøgelser, men tidernes ugunst og de vanskelige finansieringsvilkår har betydet, at dette arbejde ikke bliver fulgt op. I den forbindelse bør Sara Møldrup Thejls’ studier af nye religioner med esoterisk orientering fremhæves. Som man kan forstå er der ingen Ph.d.-studerende bortset fra Marcus Davidsen, som er beskæftiget med studier af nye religioner. Flere yngre kandidater har søgt igen og igen, men indtil videre uden succes.

Summa summarum må man konstatere, at de danske bidrag til studiet af nye religioner, hovedsageligt er kommet til udtryk i bidrag til antologier på internationale forlag med førende forskere som redaktører, og at forfatterne gennemgående har været de samme få. Antallet af specialiserede samleværker er imidlertid ganske stort, og derfor ligger der også en betydelig volumen af religionshistorisk og religionssociologisk arbejde fra de (relativt få) danske forskeres hånd i disse værker.¹⁴ I den forbindelse bør det også nævnes, at enkelte danske forskere – ingen nævnt ingen glemt – løbende anmelder bøger om nye religioner i førende såvel som mere perifere fagtidsskrifter.

---

¹⁴ Af pladshensyn er der ikke medtaget referencer til disse artikler her.

Nye religioner i uddannelserne

Nye religioner indgår, eller kan indgå, som ret perifert emne i de religionsvidenskabelige uddannelser i Danmark. I København udbydes der løbende undervisning om emnet på BA såvel som kandidatniveau, med kurserne retter sig kun i ringe grad mod bestemte eksamener, og studenterinteressen er moderat. Nye religioner kan, men skal ikke nødvendigvis, indgå i de helt grundlæggende religionssociologiske og religionshistoriske introduktionsfag. De mere avancerede kurser, som jeg løbende tilbyder, kan derimod bruges i alle studieordningernes moduler, som ikke har specifikke, men netop generelle, pensumkrav. Min egen (usystematiske, men velinformerede) vurdering er, at emneområdet "nye religioner" har tabt meget af sin attraktion i Danmark. Som udgangspunkt var emnet reelt ikke-eksisterende da jeg selv, som anført, skrev magisterkonferens om en ny religion i 1988-89.¹⁵ Sidenhen blev nye religioner et relativt populært specialeemne, men i dag er der igen henvist til en perifer placering. Der er dog grund til at hæfte sig ved specialeproduktionen alligevel, for med mellemrum ser vi afhandlinger, som giver ny viden, ved at undersøge grupper eller

---

¹⁵ En forskningshistorisk autobiografisk note: Studienævnet ved faget religionshistorie mente ikke at mit oprindelige emneønske, nemlig den brasilianske *candomblé*-religion kunne accepteres. Begrundelsen var, at originalsproget her var portugisisk, og at ordentlige religionshistoriske studier skulle være grundlag på filologisk arbejde med eksotiske sprog eller sporg fra oldtiden. Det var i 1986. Sidenhen, nemlig året efter, accepterede man, at jeg afviklede en større skriftlig opgave på grundlag af latinske kilder, hvorefter jeg frit kunne skrive magisterkonferens om Transcendental Meditation ud fra europæisksprogede, moderne kilder. Da dette projekt var realiseret, spurgte en kollega med speciale i oldtidens Indien mig, om hvordan jeg kunne interessere mig for grupper "der ikke er rigtige religioner?". Meget er sket siden da.

fænomener, som ikke har været behandlet tidligere. I 2012 har jeg f.eks. være vejleder på en afhandling som bl.a. analyserer den religiøse arkitektur i det esoterisk/New Age-prægede kollektiv, Damanhur, ikke langt fra Torino, Italien. Som udtryk for selvstændige specialeprojekter bør Rune Hjarnøs undersøgelse af *capoeira* som religiøs innovation i Brasilien (2010) og globalt, og Tao Thykiers studie af nye religiøst orienterede kampkunstsformer i Kina og Rusland (2012), fremhæves som vigtige, og dygtigt gennemførte, religionshistoriske studier. I skrivende stund er jeg vejleder for 21 studerende (bachelor og hovedfag), og kun tre af dem arbejder med stof, der mere eller mindre direkte relaterer til nye religioner; en skriver om *raw food*-bevægelsens religiøse elementer, en anden om et New Age-kollektiv i København og en tredje om psykedelisk, dvs. stof-relateret "neo-shamanisme". Hertil kommer en enkelt specialestuderende, der skriver om sygeplejeuddannelsernes interesse for "åndelig omsorg", herunder en række religiøse forestillinger af New Age-karakter.

Dansk deltagelse i nordisk og internationalt samarbejde

Hvor det lokale, danske samarbejde ikke er noget at prale af, har enkelte danske forskeres kontakt til kolleger i Norge og Sverige været særdeles frugtbart. Det langvarige projekt *Myte Magi og Mirakel i Møte med det Moderne* (MMMMM), med base i Bergen, har siden 1995 involveret undertegnede, ligesom Dorthe Refslund Christensen har bidraget aktivt gennem mange år. Projektet, der manifesterer sig gennem jævnlige seminarer, har som bekendt kastet flere publikationer af sig, og inspireret til en lang række religionshistoriske og folkløristiske detailstudier. På samme måde har FINYAR, og dermed kredsen af forskere som står bag tidsskriftet AURA, dannet ramme

om et glædeligt og godt samarbejde, hvor ikke mindst seminarerne på Sigtunastiftelsen har været vigtige. Olav Hammer, Markus Davidsen og jeg selv har løbende deltaget, og arbejdets resultater kan bl.a. aflæses i netop AURA, men også i *The International Journal for the Study of New Religions*, som blev til på initiativ af centralt placerede FINYAR-forskere. Kontakten til Finland har været mere spredt, men ofte nok har Det Donnerske Institut i Åbo (Turku), hvis faglige interesse altid har kredset om teosofien og hvad heraf fulgte, inviteret til seminarer m.v. som også har involveret forskere fra Danmark.

De få danske forskere, som løbende arbejder med studiet af nye religioner, er veletablerede internationalt og samarbejder løbende, som allerede nævnt, med kolleger fra hele verden. Den oprindelige kreds af forskere, der *in illud tempus* udgjorde kernen i det nye forskningsfelt, er imidlertid blevet skiftet ud i takt med at man (dvs. de få danske forskere, der her er tale om) har distanceret sig for den stærkt politiserede forskning og den evige – og utålelige – kamp mod de apologetiske teologer med konsorter. Miljøet omkring CESNUR og INFORM er således ikke længere den primære reference. Faktisk er der snarere en række fremtrædende forlag, der danner ramme om kontakterne eftersom det meste af samarbejdet består i bidrag til fælles publikationer redigeret af først den ene, så den anden af en stadig voksende gruppe af kolleger (blandt disse forlag er Brill, Cambridge University Press, Oxford University Press, New York University Press, Ashgate, Prometheus m.fl.).

Udviklingen i Danmark kan naturligvis vende, men lige nu er det klart, at danske forskeres studier af nye religioner og hvad dertil hører, må koble sig på svenske og norske initiativer hvis arbejdet skal blive til andet og mere end meget lokale meditationer. Af samme grund må

man håbe, at AURA vil kunne danne fundament for fremtidigt samarbejde, og at de velfungerende og udbytterige projekter i Sverige og Norge (og formentlig også i Finland) som er omtalt i det forgående, vil fortsætte. Endelig bør det nævnes, at forskere fra danske universiteter (man kan selv gætte hvem) gennem årene meget ofte har fungeret som opponenter, udvalgsmedlemmer, bedømmere m.v. i forbindelse med Ph.d.-eksamener i Norge og Sverige, og at dette arbejde har været et ikke ubetydeligt element i det skandinaviske samarbejde vedrørende nye religioner på den ene eller anden måde. Men i Danmark er *den beta potatisen* for tiden ganske kølig.

Referencer

- Aagaard Petersen, Jesper, *Between Darwin and the Devil: Modern Satanism as Discourse, Milieu, and Self*, Ph.d.-afhandling, NTNU Trondheim 2011.
- Aagaard Petersen, Jesper (ed.), *Contemporary Religious Satanism. A Critical Anthology*, Farnham and Burlington: Ashgate 2009.
- Ahlin, Lars, *Krop, sind - eller ånd? Alternative behandlere og spiritualitet*, Århus: Forlaget Univers 2007.
- Aktor, Mikael, "Det flydende religionsbegreb: Soka Gakkai International, religion eller humanisme?", Torben Hammersholt & Caroline Schaffalitzky de Muckadell (red.), *At kortlægge religion: Grundlagsdiskussioner i religionsforskningen*, Højbjerg: Forlaget Univers 2011, s. 59-74.
- Arweck, Elisabeth, *Researching New Religious Movements. Responses and Redefinitions*, London & New York: Routledge 2006.
- Bilde, Per, *En religion bliver til. En undersøgelse af kristendommens forudsætninger og tilblivelse indtil år 110*, København: Anis 2001.
- Bilde, Per & Mikael Rothstein (red.), *Nye religioner i hellenistisk-romersk tid og idag*, Århus: Aarhus universitetsforlag 1999.
- Buchardt, Mette & Pia Rose Böwadt (red.), *Den gamle nyreligiøsitet. Vestens glemte kulturarv*, København: Anis 2003.
- Chaos* nr. 12, 1989, vol 2.

- Christensen, Lise Debel, *New Age etik*, København: Gyldendal 1996.
- Daidsen, Markus, "Fiktionsbaseret religion. Fra Star Wars til jediisme", *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift*, no. 55, 2010:3-21
- Daidsen, Markus, "The Spiritual Milieu Based on J.R.R. Tolkien's Literary Mythology", Adam Possamai (ed.), *Handbook of Hyper-real Religions*, Leiden: Brill 2012 [under udgivelse].
- Dybdal-Pedersen, René, *I lysets tjeneste - nye religiøse og spirituelle grupper i Danmark*, Århus: Forlaget Univers 2005.
- Geertz, Armin W. & Ole Riis (red.), *Gennem regnbuefarvede briller - studiet af nye religiøse bevægelser* [med bidrag af Helge Kjær Nielsen, Mikael Rothstein og Morten Warmind], København: Gyldendal 1999.
- Geertz, Armin, Margit Warburg & Dorthe Refslund Christensen (eds.), *New Religions and Globalization*, Århus: Aarhus University Press 2008.
- Hammer, Olav (ed.), *Alternative Christs*, Cambridge: Cambridge University Press 2009.
- Hammer, Olav, *Claiming Knowledge. Strategies of Epistemology from Theosophy to the New Age*, Leiden: Brill 2001.
- Hammer, Olav, *På jagt efter helheden. New Age - en ny folketro?* København: Gyldendal/Fremad 1997.
- Hammer, Olav, "Vestens esoteriske traditioner", Tim Jensen, Mikael Rothstein & Jørgen Podemann Sørensen (red.), *Gyldendals Religionshistorie. Ritualer. Mytologi. Ikonografi*, 3. rev. udg. København: Gyldendal 2011, s. 297-328.
- Hammer, Olav & Mikael Rothstein, "Canonical and Extracanonial Texts in New Religions", Olav Hammer & Mikael Rothstein (eds.), *The Cambridge Companion to New Religious Movements*, Cambridge: Cambridge University Press 2012b [under udgivelse].
- Hammer, Olav & Mikael Rothstein, "Nye religioner", Tim Jensen, Mikael Rothstein & Jørgen Podemann Sørensen (red.), *Gyldendals Religionshistorie. Ritualer. Mytologi. Ikonografi*, 3. rev. udg. København: Gyldendal 2011, s. 717-744.
- Hammer, Olav & Mikael Rothstein (eds.), *Handbook of the Theosophical Current*, Brill Handbooks on Contemporary Religion Series, Leiden: Brill 2013 [under udgivelse]
- Hammer, Olav & Mikael Rothstein (eds.), *The Cambridge Companion to New Religious Movements*, Cambridge: Cambridge University Press 2012a [under udgivelse].

- Hinge, Helle, *Jes Bertelsen-bevægelsen - New Age på dansk*, København: Gyldendal 1995.
- Hvithamar, Annika, *Danske verdensreligioner - kristendom*, København: Gyldendal 2007.
- Istoft, Britt, "Avatar Fandom as Nature Religious Expression", *Journal for the Study of Religion, Nature and Culture* Vol. 4, No. 4, 2010, s. 394-414.
- Jensen, Tim, Mikael Rothstein & Jørgen Podemann Sørensen (red.), *Gyldendals Religionshistorie. Ritualer. Mytologi. Ikonografi*, København: Gyldendal 1994 / 3. reviderede og stærkt forøgede udgave, København: Gyldendal 2011.
- Lewis, James R. (ed.), *Scientology*, Oxford: Oxford University Press 2009.
- Lewis, James R. & Olav Hammer (eds.), *The Invention of Sacred Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press 2007.
- Munk, Kirstine, "Det hypotetiske liv: Om brugen af astrologi i senmoderne tid", *AURA* vol. 1. 2009, s. 1-19.
- Pade, Mikkel, *Nye religiøse bevægelser i Danmark*, København: Gyldendal 1999.
- Rasmussen, Rune Hjarnø, *Mandinga: Kampmagi og indivielsesviden i capoeira* 2008. Opublicerad.
- Refslund Christensen, Dorthe, "Scientology - fra terapi til religion", København: Gyldendal 1997.
- Rothstein, Mikael, *Belief Transformations. Some Aspects of The Relation Between Science and Religion in Transcendental Meditation (TM) and The International Society for Krishna Consciousness (ISKCON)*, Århus: Aarhus University Press 1996.
- Rothstein, Mikael, "En ny religion i Borneos regnskov", *Aura - tidskrift för akademiska studier av nyreligiositet* vol. 3, 2011, s. 1-32.
- Rothstein, Mikael, *Gud er blå. De nye religiøse bevægelser*, København: Gyldendal 1991 [m. flg. udgaver].
- Rothstein, Mikael, *Gud er (stadig) blå*, København: Aschehoug 2001.
- Rothstein, Mikael, "Kosmisk kamp på Nørrebro: De mytologiske forudsætninger bag kampen om Ungdomshuset", *Chaos* nr. 51, 2009, s. 89-104
- Rothstein, Mikael (ed.), *New Age Religion and Globalization*, Århus: Aarhus University Press 2001.
- Rothstein, Mikael, "Pele, *Hale-ma'u-ma'u* og de forbandede turister. Narrativ-topografisk begrebskonstruktion på Hawai'i", *Chaos* nr. 54, 2011a, s. 9-30.

- Rothstein, Mikael, *Politikens håndbog i verdens religioner*, København: Politikens forlag 2000 / 2. reviderede udgave 2003.
- Rothstein, Mikael, ”Sektlederen Jesus - og alle de andre. Katalog og komparation. Et halvt projekt”, *Chaos* nr. 56, 2012 [under udgivelse].
- Rothstein, Mikael, *UFOer og rumvæsener - Myten om de flyvende tallerkener*, København: Gyldendal 2000.
- Rudbøg, Tim [a], “The I AM Activity”, i: Hammer & Rothstein 2012 [under udgivelse].
- Rudbøg, Tim [b], “Point Loma, Theosophy and Katherine Tingley”, i: Hammer & Rothstein 2012 [under udgivelse].
- Thomsen, Marie og Jørn Borup, *Samtidsreligion. Levende religion i en foranderlig verden*, Århus: Forlaget Univers 2012.
- Thykie, Tao, *Martial Arts and Religion: A Study of Constructions of Identity based on Case-studies in Chinese and Russian Martial Arts and their Relationship to Daoism and Christianity* 2011. Opublicerad.
- Warburg, Margit, *Citizens of the World. A History and Sociology of the Baha'is from a Globalisation Perspective*, Leiden: Brill 2006.
- Warburg, Margit (ed.), *Studying New Religions*, Copenhagen: RENNER/Department of History of Religions, University of Copenhagen 1995.
- Warmind, Morten L. “Holdninger til nyreligiøse i fortid og nutid”, *Chaos* nr. 12, 1989:17-23.